

ZAKLADI TISOČLETIJ: POVZETKI

ŽELEZNA DOBA

- prelom v zadnje tisočletje pr.n.št.
- zaton minojske in mikenske kulture
- nad V Sredozemljem zavladajo Feničani
- 11.stol. pr.n.št. dosežejo Z (Iberski polotok)
- približa se grški svet (vpliv na vse strani, tudi k nam)

- bronastodobna kultura žarnih grobišč JV Alp se začne spreminjati
- razsloj družbe (bogatejši grobovi)
- uveljavitev železarstvo pri nas konec 9. v 8. stol.
- železna oba traja do Rimske zasedbe

- **starejša železna doba = halštatska doba**
- konča se z naselitvijo Keltov okoli 300 pr.n.št.
 - sprememba poselitve: halštatske skupnosti:
 - + dolenjska
 - + notranjska
 - + posoška
 - + gorenjska
 - + koroška
 - + štajerska
 - različna poselitev, način pokopa in tvorna kultura

DOLENJSKA SKUPNOST

- najvišji vzpon v starejši železni dobi/halštatski dobi
- premožen vodilni sloj
- razvita metalurgija
- značilna družinsko-rodovna gomila
- situlska umetnost
- kulturni vplivi z Apeninskega polotoka
- konec 7. stol. okrepljeni stiki z Veneti, Etruščani in Picenti (uvoženi predvsem italska moda, situlska umetnost, nov način izdelave keramike)
- narava skupnosti je še vedno prazgodovinska (ni take urbane družbe kot drugod; pisava, politična mesta, gospodarska in verska središča)
- **300 pr.n.št – NOVOSTI**
 - + način pokopa
 - + oborožitev
 - + prekinjeno življenje v utrjenih naseljih
- **VZROKI**
 - + vojaška in politična nadvlada Keltov
 - + duhovni razkroj družbe

POSELITVENE SPREMEMBE V KULTURNI KRAJINI

- sprememba poselitvene slike **konec bronaste dobe**

DOLENJSKA (najbolje raziskana; najopaznejše spremembe v poselitvi)

- že v bronasti dobi zgoščena poselitev
- nova naselja na vzpetinah zgradilo še žarnogrobiščno prebivalstvo
- sprva ni obzidij
- **8. stol. NOVE SPREMEMBE** (priseljenci iz Podonavja)
- nova naselja na prej neposeljenih območjih, večja, utrjena z obzidji
- **OSREDNJA DOLENJSKA GRADIŠČA V HALŠTATSKI DOBI**
 - + Šmarje
 - + Vir pri Stični
 - + Korita
 - + Novo Mesto
 - + Meniška vas
 - + Vinji Vrh
 - + Velike Malence
 - + Libno
 - + Podzemelj
 - + Vače
- drugod je veliko bronastodobnih naselij, poseljenih še v železni dobi
- vendar tudi tu v 10. stol. pr.n.št. nova naselja

NOTRANJSKA

- do 7. stol. ni bistvenih sprememb
- nato opuščanje grobišč pomembnih središč
 - + Podlož
 - + Škocjan
 - + Trnovo

POSOČJE

- močnejša poselitev šele v 8. stol. pr.n.št., potem do 4 stol. ni večjih sprememb
 - + zgornji del Soške doline (Bovec, Kobarid, Tolmin, Most na Soči)
- stiki z italiskim prostorom po dolinah Soče in Nadiže
- v začetku 6. stol. poselili tudi skrajni Z del **GORENJSKE** (zaradi železove rude)
 - najdišča v Bohinjskem kotu (Koritnica, Idrija pri Bači, Šentviška Gora)

ŠTAJERSKA

- večina naselij okupiranih že od začetka bronaste dobe (10.stol. pr.n.št.)
 - + Brinjeva gora pri Zrečah
 - + Rifnik nad Šentjurjem
 - + Ptuj
 - + Gornja Radgona
- novo naseljevanje v začetku 8.stol. pr.n.št.
 - + Poštela na V Pohorju
 - + Benedikt v Slovenskih Goricah
 - + Ptujška Gora
 - + Griže v Savinjski dolini
- **NOVO**: pokop v gomilah
- sredi 6.stol. tu nenadoma zamre (razen na Rifniku), podobno tudi v Z Madžarski
- **VZROK**: vdor Skitov v Panonsko kotlino

GRADIŠČA

- gradišča so značilna naselja za železno dobo
- običajno na robovih dolin (nadzor nad okolico)

gradišča glede na lego, način utrjenosti in velikost

DOLENJSKA

- manjša naselja **na vrhu vzpetin**
 - enojno obzidje, ki v celoti obdaja poseljeni prostor
- naselja, zgrajena **na grebenih**
 - visoki in močni okopi (na strani, kjer je dostop najlažji)
- naselja, ki imajo poleg osrednjega (višje ležečega) tudi **dodatni prostor** (še posebej utrjen)

KRAS IN NOTRANJSKA

- tudi tu številna gradišča, a slabo raziskana (razen tržaških arheologov)
 - **enojno, dvojno**, redkeje **trojno obzidje**
 - nekatera pregrajena še s **prečnimi zidovi**
 - gradišča na robovih skalnih previsov imajo obzidje le na najbolj **izpostavljenih** mestih

VELIKOSTI GRADIŠČ:

- večinoma majhna (manj kot **5ha**)
- nekatera več kot 10ha (**Cvinger nad Virom pri Stični, 23ha**)

OBZIDJA

DOLENJSKA

- kjer ni kamenja, namesto zidov lesene konstrukcije (npr. Beli Grič)
- zunanje in notranje lice iz velikih neobdelanih kamnitih blokov (vmesni prostor napolnili z ilovico in drobirjem)
 - z zunanje strani podprli z zemeljskim nasipom (povečali trdnost)
 - v latenski dobi si pomagajo z navpičnimi lesenimi oporniki

KRAS IN NOTRANJSKA TER POSOČJE

- iz neobdelanega kamenja

ŠTAJERSKA

- utrditev z zemeljskimi nasipi

NOTRANJOST

- **Vir pri Stični**
 - stavbe še tik za obzidjem
 - vmes **hodnik** (prost dostop do zidu)
 - hodnik tudi Vrhtrebnje, Vinkov Vrh, Korita

HIŠE V GRADIŠČIH

- **Dolenjska in Bela krajina** (na podlagi izkopavanj v **Podzemlju**)
2 tipa:
 - pravokotne stavbe (v zemljo zabili navpične stojke)
 - naprednejše stavbe
 - pri gradnji uporabili navpične sohe, položene na vodoravne temeljne brune, ki pa je neposredno na zemlji (ponekod zaradi izolacije kamnit venec)
- stene ometane z ilovico
- kritina najverjetneje iz slame
- tla v hišah večinoma iz plane ilovice (redko kamnito tlakovanje)
- ob steni odprto ognjišče in inventar (posoda,...)

Poleg gradišč tudi NASELJA BREZ OBZIDIJ

- večinoma na pomolih v rečnih okljukih ali na rečnih bregovih (Črnomelj, Kranj), varuje jih voda
- najbolje raziskan breg **Idrijce na Mostu na Soči**
 - več kot 30 hiš
 - najboljši vpogled v bivalno kulturo v Posočju in nasploh na širšem JV območju

VIR PRI STIČNI

- najpomembnejše in najbolj raziskano železnodobno gradišče JV Alp
- gradišče na širokem kraškem hrbtu Cvingerju
- 400m široko, 800m dolgo, obod 2,3km
- razdeljeno na **2 dela**:
 - **S del**, dvignjen
 - ohranjenih več m visokega okopa (potek nekdanjega obzidja je dobro viden)
 - J del, bolj raven in manj skalovit
 - Sledovi utrdbe na robu terase nad strmimi pobočji
- 3 vhodi v naselje (V in dva na Z)
- druga polovica 8.stol. pr.n.št. na prej neposeljenem območju
- zid zgrajen naenkrat
- 2,2m debel, vsaj toliko visok, 2,3km dolg
- večji kamni za zunanje in notranje lice
- vmesni prostor manjši lomljenci in ilovica
- konec 7.stol požar uniči obrobne stavbe spodnjega dela
- v začetku 6.stol. obzidje popolnoma prenovljeno (močnejše) zaradi Skitske grožnje
- ta 3-3,5m širok
- izboljššan z leseno konstrukcijo (z zunanje in notranje strani v meterskih razdaljah v zid vgradili navpične stojke, povezane z vodoravnimi bruni)
- z zunanje strani zemeljski nasip
- konec 5.stol. ponovna obnova obzidja zaradi Keltske grožnje
- o tem ni podatkov razen zemeljskega nasipa na zunanji strani
- ko še ta zid propade, gradišče dolgo ni utrjeno (konec cvetoče dobe naselja)
- 1.stol. pr.n.št. novo obzidje zaradi nevarnosti ob širjenju Rima
- tu kamnito tlakovanje na pobočju (proti usipanju zemeljskega nasipa in zaščita pred konjenico)
- tudi dva prečna zidova (eden deli naselje)
- kmalu po Rimski zasedbi naših krajev (35-33 pr.n.št), Cvinger zamre

MOST NA SOČI

- širok, naravno zavarovan pomol nad sotočjem Idrijce in Soče
- bivališča na prisojnih pobočjih grebena (s 3 vzpetinami)
- ni obzidja, varuje ga voda (ozke globoke soteske)
- nastalo proti koncu 8.stol. pr.n.št. (a je bila tu poselitev že v mlajši bronasti dobi)
- poseljeno do 4.stol.n.št. (torej v poznolatenski in rimski dobi)
- v halštatski dobi = središče posoške skupnosti
- VZROK: stik pomembnih prometnih poti

- 35 tlorisov hiš
- načrtna zasnova, strog notranji red
- na Z delu obrtniške delavnice
- na V delu stanovanjska poslopja
- ulična mreža (sicer slabo razvidna)
- hiše:
 - pravokotne, različno velike (2,5m² in več: 4×13m)
 - vhodi na zavetrni strani
 - nekatere hiše imele nadstreške
 - mnoge po 2-3 prostore (večji za bivanje, manjši shrambe ali veže)
 - pravokotni temelj na zravnano podlago (temelj iz kamnov, brez vezave)
 - na temelj temeljne brune
 - na brune pa pokončne sohe
 - stene iz vodoravno položenih tesanih plohov ali okroglih brun
 - ponekod omet bogato okrašen (?štukature iz žgane gline?)
 - drenaža: iz lomljencev
 - pri hišah v pobočju: kamnit zid ob robu gradbene jame, kjer so temelji globlje vkopani (preprečevanje osipanja zemlje, proti vlagi in trohnenju lesa)
- tla:
 - phana ilovica
 - redkeje neobdelane kamnite plošče
 - v 2 primerih lesen pod
- ognjišča:
 - okrogla ali pravokotna
 - iz oblic, premazanih z ilovico
- lončeno posodje, svitkasti glinasti podstavki, orodje, redki kosi poškodovanega nakita

VAČE – SREDIŠČE HALŠTATSKIH SKUPNOSTI

- najdišča se raztezajo po grebenih in pobočjih S in SV od današnjega naselja

gradišče na Zgornji in Spodnji Kroni

- segalo na skrajni Z-konec grebena do Slemška
- naravno zavarovano s strmimi pobočji
- najlažji dostop z V po grebenu Reber mimo grobišč
- 19 stavb (skopi podatki):
 - pravokoten tloris
 - kamniti temelji
 - 2 prostora
 - stene iz lesenih brun (a tudi tesani les), ometane z ilovico, slonele na kamnih
 - okrogla, s kamni tlakovana ognjišča (dvignjena nad talno površino)
 - različno velike jame z odpadki
- lončenina (lonci in sklede), deli žrnelj, brusni kamni, poškodovani kovinski predmeti (deli zaponk, zapestnic in obročkov), več vretenc za prejo, glinaste uteži za statve, železova žindra (predelava kovin morda tudi v naselju?)
- nekropole (okoli gradišča)
 - Vodice
 - Apno
 - Ravne njive
 - Lestina
 - **Reber**
 - **Gornji laz**

NOVO MESTO – SEDEŽ ŽELEZNODOBNIH VELJAKOV

- poseljen že v zgodnji bronasti dobi
- gradišče na hribu Marof
- ni bilo obdano z zidom – zemeljsko nasutje
- poselitev v železni dobi je negotova
RAZLOG: verjetno v 8.stol. na naravno zavarovan pomol v okljuku Krke (kjer je danes stari del mesta)
- Marofu pripadajoči **grobišči v pozni bronasti dobi** (na Mestnih njivah in Kapiteljski njivi)
 - več kot 300 žarnih grobov
 - s skledami pokrite velike žare z žganino in sežganimi kostmi pokojnika
 - malo bogatih grobov (še bolj nerazslojena družba)
- Bršljin
 - žarno grobišče (ni gotovo, ali pripada Marofu)

- verjetneje je grobišče bližnjega zaselka
- grobišča so opuščena v začetku 7.stol. (**konec upepeljevanja, zdaj gomile**)
- gomilne nekropole Novega Mesta
 - Kapiteljska njiva ob žarnem grobišču (več kot 10 gomil)
 - Znančeva njiva v Kandiji (vsaj 6 gomil)
 - posamične gomile še v Portovaldu, v Smolovi hosti, na Malenškovi njivi, ob Zagrebški cesti in v Bršljinu
- 300 pr.n.št pridejo Kelti → spremembe
 - nov način življenja
 - novi pogrebni običaji
- Kelti so verjetno prebivali na Marofu ali na pomolu Krke
- bolje poznamo njihova grobišča (pomešani s staroselci)
 - tik ob gomilah na Kapiteljski njivi
 - Znančeve njive poleg gomil
- od začetka 3.stol.pr.n.št. ne več gomile, ampak sežigali (kot drugot na Dolenjskem)
- konec 2.stol.pr.n.št. opuščene gomile na Kapiteljski njivi in Znančevih njivah
 - začnejo pokopavati na Beletovem vrtu (ob vznožju Marofa), tu pokopavajo še po prihodu Rimljanov

OSNOVE BLAGOSTANJA – ŽELEZARSTVO IN KOVAŠTVO

- Hetiti obdržijo državni monopol nad proizvodnjo železa do konca 13.stol.pr.n.št.
- po 1200 pr.n.št. (propad njihovega kraljestva), se veda o izdelavi železa razširi v Sredozemlje, nato Egejsko območje – od tu v srednjo Evropo
 - Grška železna doba se začne sredi 11.stol.pr.n.št.
 - pot nadaljnega širjenja: celinska (ob Donavi) in sredozemska (preko Italije, po Jadranu, JV Alpsko območje)
- najstarejši železni predmeti pri nas:
 - Mušja jama pri Škocjanu (10.stol., uvoženo)
- pri nas se razmahne šele v **8.stol. (začetek naše železne dobe)**
- pri nas je veliko limonitne rude (Gorenjska, Dolenjska)
- v JV Alpah so seldovi železarstva in kovaštva dokaj pogosti (žindra na večini gradišč, tdi zunaj obzidij)
 - rudo so talili v jaškastih pečeh z vkopanimi ognjišči
 - železarski obrat v Straži pri Novem Mestu (na levem bregu Krke 24 peči v več vstah, kurišča vkopana v zemljo)
 - Novo Mesto: peči nad kurišči, 2m glinasti stožci z dvema oblogama, v njih žlezova žindra
- zrak so dovajali po kurilnih kanalih (izpostavljeni vetru) ali z mehovi skozi glinaste šobe
- slaba tehnika, neizkoriščenost
- na dnu peči se nabere volk oz. železova goba (to razgrejejo in prekujejo, da dobijo čisto železo)

- v rudah na Štajerskem in Koroškem visoka vsebnost mangana (kakovostno noiško jeklo)

STIKI S SVETOM – TRGOVINA IN MENJAVA

- odlične povezave na območju JV Alp
- v železovi dobi je proizvodnja nekaterih dobrin že visoko specializirana (za domačo rabo in verjetno tudi za trg)
- lažje je ugotoviti stike z bolj oddaljenimi kraji (uvoženo blago, velčina iz grobov)
 - Stična: konjska oprema, 8.stol., etruščanska
 - v drugi polovici 7.stol. okrepljeni stiki z italjskim prostorom
 - Novo Mesto: etruščanski krožnik
 - Črnlolica: etruščanski bronast kotlič
- Sledeči: negotovo ali so uvozi ali posnetki domačih mojstrov
 - Stična: italjsko-korintski vrč in bronasta skleda
 - Vače: (?italjsko-korintski) krožnik
 - Magdalenska gora: (?italjsko-korintski) krožnik
- V drugi polovici 7.stol. tudi pojav značilne apulske keramike
- glavno izvozno blago pri nas je železo
- inport: pretežno iz Avstrije (rudnika Hallstatt in Hallein na Solnograškem), s S jantar in grafit
- 2 načina trgovine: verižna menjava ali pa trg z oddaljenimi kraji

MESTA MRTVIH

JV območje v starejši železni dobi (halštatskem obdobju):

- POSOČJE (velika plana grobišča na rečnih terasah)
 - Most na Soči (6500 žganih grobov)
 - Kobarid (1500 grobov)
 - Tolmin (458 grobov)
- upepeljevali so na sežigališčih (na obrobju ali znotraj nekropol)
- sežgane kosti v grobne jame
- včasih so jih pokrili s kamnito ploščo ali kamnitim vencem
- redkejši so pokopi v žari (velike glinaste posode ali bronaste situle)
- umrle upepeljevali v oblačilih ali deli nože
- v mlajši H.dobi predmete položili neposredno v grobove (neožgani)
- v POSOČJU skoraj ni orožja
 - + deli nože (nakit)
 - + posodje s hrano
 - + kosti mesa domačih živali: predvsem ovac, goveda, svinj, redko divjadi

NOTRANJSKA: plana grobišča, drugače pa kot v Posočju

- grobovi žgani, a tudi skeletni (razmerje različno)
- Križna gora nad Podložem
 - grobovi večinoma pokriti s kamnitimi ploščami

- + 40% skeletnih grobov
- + večina v dolomitni podlagi
- + roke ob telesu, na prsih ali v naročju
- + upepeljene v jame ali žare, ki so tu pogostejše kot v Posočju

GORENJSKA

- ohranjena bronastodobna tradicija: sežgali in s pridatki v žare
 - + plane nekropole
 - + gomile (večinoma po en sam žgan grob)

DOLENJSKA

- tu največje spremembe v pokopavanju
- na začetku žel.dobe se uveljavi pokop celega trupla v gomili (do konca 4.stol.)
- gomilna grobišča so v neposredni bližini utrjenih naselij (več 10 gomil)
 - + ob vznožju hribov ali raztresene po grebenih
 - + tudi posamične gomile (pripadajoče manjšim zaselkom)
- tu značilno, da je v gomilah več grobov različnih velikosti
- vsaka gomila je družinsko pokopališče, pokopi več generacij (20-30, celo po več 100 grobov)
- različna zgradba gomil:
 - + v centru osrednji grob (lahko tudi prazen center)
- pokopavali v noši s statusnimi predmeti (orožje, bronasto posodje, konjska oprema)
- posebnost: v nekaterih gomilah tudi konji (največkrat v moških grobovih s konjsko opremo)

ŠTAJERSKA: plana in gomilna grobišča

- plana
 - + preproste grobne jame, pokrite s kamnitimi ploščami
 - + žganino z ostanki v žaro ali posuli po dnu jame
- gomile
 - + v srednini pravokotne grobne kamre iz kamna
 - + tlakovan pod, tudi tlakovan hodnik, ki vodi do grobnice
 - + žganina s kostmi posuta po tleh, zraven grobni pridatki

NOŠA – ZRCALO DRUŽBENE STRUKTURE

- spolne, starostne, statusne razlike
- pomemben vir za ugotavljanje meja med železnodobnimi skupnostmi

DOLENJSKA

- **staro hallstattsko obdobje (8. in 7.stol.pr.n.št.)**
 - + stara tradicija
 - + nakit in orožje
 - + moški: navadni in bojevniki (bojevniki v manjšini)
 - + ženske: 4 različice nakita
- nerazslojena družba (vseeno obstaja premožnejši sloj, a so majhne razlike)
- izrazitejše so **spremembe 7.stol.** (uveljavi se italska moda)
 - + nove oblike okrasja (predvsem bronaste zaponke)
 - + popolnoma izpodrine star nakit

VZROK:

- + povečano blagostanje, intenzivnejši gospodarski stiki, večja razslojenost
- uveljavi se bojevniški stan
- moški:
 - + orožje (2 sulici, bojna sekira)
 - + višji sloj še čelado in oklep, konj
- ženske:
 - + najbogatejši grobovi:
 - + uhani
 - + jantarne in steklene ogrlice
 - + različne fibule
 - + več zapestnic in nanožnic
- mlado halstattsko obdobje (6.-4.stol.pr.n.št.)
- kažejo se premoženske, statusne, starostne razlike
 - + 8-10 ženskih noš
 - + vsaj 6 moških noš

ŠTAJERSKA

- izstopa bojevniški stan
- moški: različne kombinacije orožja (ki pa so statusno verjetno neenakovredna)
 - + mečarji
 - + suličarji
 - + sekironosci
 - + sloj moških brez bojevniških atributov (kot na Dolenjskem)
- ženske: izrazitejši dve vlogi žensk v hallstattski družbi
 - + žrtvovane (morajo z veljaki v onostranstvo)
 - + samostojnejša, pomembnejša vloga v družbi (vloga religiozne narave, sojenica)

NOTRANJSKA IN POSOČJE

- v osnovi ni razilik, le večji italški vpliv v Posočju
- spolne in starostne razlike
- težje razvidne socialne razlike
- v glavnem ni prilaganja orožja

UGOTOVITVE:

- 10.stol.pr.n.št. vpliv Sredozemlja; v JV Alpah postopen proces razslojevanja
- osnovna celica je rod
 - + več rodov je skupnost
 - + tej načeluje prvak (politična in vojaška moč)
 - + a še vedno ni urbane družbe (v osnovi še vedno prazg. skupnosti)

BOJEVNIKI

DOLENJSKA

- začetek železne dobe
 - + še stari žarnogrobni pridatki (napadalno orožje, meč)
 - začetek 7.stol.pr.n.št.
 - + oborožitev (prevlada bojna sekira in sulica)
 - NOVOST:
 - + skledasta čelada
 - + najvišji sloj tudi konja z opremo (vzhodni, trakokmerijski vzori)
 - druga polovica 7.stol.
 - + v glavnem isto napadalno orožje (kopje, sekira)
 - NOVOST:
 - + obrambna oprema
 - + lok in puščice (bronaste konice s krilci), boj na daljavo
 - NOVOST:
 - + sprva 5-delne čelade
 - + v 6.stol.pr.n.št. pa 2-grebenaste (oboje po italiskem vzoru)
 - + oklep (najpremožnejši, na Dolenjskem 3)
 - konec 6.stol. pa še negovska čelada (korenine v Italiji)
 - + bronaste trirobe puščične osti (po prihodu Skitov v Panonsko kotlino)
 - + in konjska oprema (brzde in jermenski razdelilci po vzhodnem/skitskem vzoru in ostroge italškega vzora)
 - + nespremenjeno glavno napadalno orožje: sekira, sulica
 - + bodala redka
 - konec starejše železne dobe (4. stol.pr.n.št.)
 - + poleg sekir tudi prvi Keltski meči
 - + in pasovi za pripenjanje (a redko)
 - + šele po prihodu Keltov (z zatonom st.ž.d.) se novosti dokončno uveljavijo
 - + opustili vojskovanje z bojno sekiro
 - bojevniški stan ima posebno veljavo v dolenjskem hallstattu (od tu prvaki skupnosti)
 - orožje je statusno neenotno
 - na začetku železne dobe delitev ni izrazita
 - a v mlajšem hallstattskem obdobju je že močna delitev
 - + že konec 7.stol.pr.n.št. je najpogostejša bojna oprema: 2 sulici, bojna sekira, majhen nož, čelada, oklep, ščit, konj, se pa tudi razlikujejo:
 - + 2 sulici
 - + ena sulica
 - + ena sulica in sekira
 - + sekira
 - VZROK: različne bojne skupine ali družbene zakonitosti
- PREVZELI:**
- obrambno orožje (italski prostor)
 - lok in konjska oprema (Podonavje)

- a skozi hallstattsko dobo še ni bistvenih sprememb
- upodobitev boja posameznikov na pasni sponi iz Vač
 - tu še ni urejenih enot (pojavijo se v starejši železni dobi)
 - Italija: 6.stol.pr.n.št. Etruščani od Grkov prevzamejo bojno taktiko falango

LATENSKA DOBA

KELTI – LJUDSTVO IZ OSRČJA EVROPE

Latenska kulture = kultura Keltov (La Tene v Švici)

- izoblikuje se sredi 5.stol.pr.n.št. S od Alp
 - + nato od francoske Šampanije preko J Nemčije in S Švice do Češke
- nastala iz Z hallstattske kulture

NOVOST:

- umetnostni slog (okrašeni najrazličnejši predmeti, predvsem v grobovih vladajočega sloja)
 - + nakit
 - + deli noše
 - + orožje
 - + konjska oprema
 - + pivsko posodje iz zlata, bron, železa
 - + glineno posodje

VZROK:

- nova vera
- novi bogovi
- novi kult
- knežji grobovi:
 - + domači keltski izdelki
 - + pristni etruščanski in grški izdelki (tesni stiki z visoko razvitimi sredozemskimi kulturami)
- vpliv grške, etruščanske in skitske umetnosti (kopirali in preoblikovali)
- že v 5.stol.pr.n.št. vpliv Keltov vzdolž Donave
- 400 pr.n.št. prve selitve (končane v začetku 3.stol.)
 - nova etnična podoba Evrope
- Kelti so poselili:
 - + Britansko otočje
 - + večino Iberskega polotoka in Francije
 - + del S Italije
 - + Panonsko kotlino in V Alpe
 - +predele ob spodnji Donavi do Črnega morja

O KELTIH.....str.151...

KELTI IN STAROSELCI NA STIČIŠČU KULTUR

- 300 = mejnik med Hallstattsko in Latensko dobo

4 skupnosti:

- 1 mokronoška (osrednja in V Slovenija)
 - + Ljubljanska kotlina
 - + Gorenjska
 - + Koroška
 - + Štajerska
 - + Dolenjska
 - + S Bele krajine
- 2 idrijska
 - + Posočje
- 3 notranjsko-kraška
 - + Notranjska
 - + Kras
- 4 viniška
 - + osrednja in J Bela krajina

1

Tavriski iz Panonske kotline

DOLENJSKA

- + pokopavali blizu H. gomil
- + zelo se spremenijo pogrebni običaji
- + orožje in nakit zamenjajo s Keltskim
- + keramika pomešana
 - malo keltske
 - večina je nadaljevanje H. tradicije: ročno izdelovanje in okraševanje

DOLENJSKA IN ŠTAJERSKA

- + večja poselitev ob rečnih ravnicah (grobišča iz 3.,2.stol.pr.n.št.)
- + konec 2.stol.pr.n.št. = rimska nevarnost → ponoven premik → višinska naselja

ŠTAJERSKA

- + grobov s konca 2. in 1.stol.pr.n.št. ni (spremenjen odnos do umrlih)

2,3

IDRIJSKO IN NOTRANJSKO-KRAŠKO

- + 2.stol.pr.n.št.: premih v H. naselja
- + zelo malo keltskih prvin (vpliv Istre in Furlanije; vpliv rimske Akvileje)

VINIŠKO

- + malo podatkov
- + vpliv Japodov v Liki in tavriskijsko-staroselskega prebivalstva Dolenjske
- + pokopavajo že v 4.stol.pr.n.št. (naprej neraziskano)

Rimska zasedba = konec Latenske dobe

- Tavriski ob samostojnost 35-33 pr.n.št.
- prebivalstvo preselijo v nastajajoča mesta in naselja ob cestah
- najpozneje sredi 1.stol. pr.n.št. so obcestni kraji od Akvileje do Vrhnike pridruženi Cisalpinski Galiji

ŽVENKET MEČEV IN TRUŠČ BOJNIH VOZ

...iz virov

- Kelti izurjeni in dobro oboroženi
- antični pisci jih imajo za krvoločne, divje in neustrašne
 - + pisane srajce
 - + pisane hlače (tudi del noše Perzijcev in Skitov)
 - + karirasti ali progasti plašči
 - + meč
 - + sulica
 - + ščit
- veliki, bele poti, dodatno pobeljeni svetli lasje, ki so jih česali nazaj, obriti, odličniki dolge brke
- na čelu vojske morda plemstvo (okrašeni z zlatimi ovratnicami)
- pihalni rogovi z lijem in obliko merjaščeve glave
- barbarsko obnašanje do trupel premaganih
- pešci, konjeniki in vozovi:
 - + 2 kolesi
 - + voznik
 - + vojak z več kopji
 - + 2 konja v skupnem jarmu

DOLENJSKA

- že konec H. dobe je cenjeno Keltsko orožje
- v keltskih delavnicah S od Alp so gotovo naredili:
 - + keltski meči (Magdalenska gora pri Šmarju)
 - + železna čelada (Trbinc v Mirnski dolini)
- tudi marsikateri H. bojevniki dolenjske skupnosti je nosil:
 - + vojaški pas s predrto trikotno spono in sklepalnimi obročki (domači rokodelci posnemali zgodnjekeltski pas)
- v mokronoški skupnosti je obilica keltskega orožja

POSOČJE

- manj Keltskih elementov
- keltske čelade
 - + večinoma železne
 - + samo plemenski prvaki
 - + zadaj zatilni ščitnik
 - + naličnici
- ščit
 - + železna grba in ročaj
 - + včasih okovan rob
 - + ovalne oblike, velik
- dvorezen meč
 - + glavno orožje keltskih vojakov
 - + sprva kratek z ostro konico
 - + nato daljši z zaobljeno konico
 - + v nožnici
- nožnica
 - + iz pločevine
 - + z jermeni obešena na desnem boku na vojaškem pasu
- vojaški pas
 - + sprva sestavljen iz dvodelne železne verige
 - + pozneje iz obročaste spone in obročkov
- značilne keltske sulice
 - + vojak ima le eno
 - + železna ost s širokim in tankim listom
 - + spodnji konec kopljišča včasih okovan s suličnim kopitom
- železne fibule
 - + za spenjanje srajce in plašča
- britve
- kamniti brus
 - + za ostrenje meča,...
- velik železen nož
 - + zelo pogost pridelek v vojaških grobovih
 - + poln kovinski ročaj
 - + orodje za odiranje in razkosavanje živali

BLIŠČ BRONA, STEKLA IN JANTARJA

- pomen ženske v keltski družbi je izjemen (glede na upodobitve)
 - + bronasti pasovi iz H. dobe (spolna združitve)
 - + obesek sklepanca iz Lat. dobe iz Ulake pri Ložu (porod)
- morda v nižjih slojih mož nadzot nad življenjem žene in otrok, v vodilnem sloju pa je opazna dokaj velika enakopravnost obeh (5., 4.stol.pr.n.št., Nemčija)
 - + enako razkošni grobovi
 - + zlate ovratnice
 - + zapestnice
 - + nanožnice
 - + jantarne ogrlice
 - + vozovi
 - + konjska oprema
 - + uvoženi izdelki (z J)
 - + posode za hrano in pijačo
- pri nas ni keltskih grobov, ki bi izstopali po bogastvu
- po 4.stol.pr.n.št. v srednji Evropi tudi ni več knežjih grobov
- raziskovanje kulturnih skupnosti latenske dobe po ženski noši:
 - + ZNAČILNO: nakit na različnih delih telesa:
 - v laseh
 - na vratu
 - na zapestjih
 - na nartih
 - na prstih
 - in tudi na obleki
- mokronoška skupnost je zelo podobna pozni H. skupnosti Dolenjske:
 - + fibule
 - + ogrlice
 - + zapestnice
 - + nanožnice
 - + ovratnice
 - + prstani (kot prej, redki)
 - + uhani (niso več modni, prej priljubljeni)
 - + pasovi (zdaj tudi del ženske noše, v H. izključno moški)
- pripadnica Tavriskov (sicer že v najstarejših grobovih značilne keltske prvine)
 - + bronaste in železne fibule
 - + v 1.stol.pr.n.št. tudi srebrne fibule
 - + steklene in bronaste zapestnice
 - + bronaste nanožnice
 - + lahke železne verige in bronasti sklepanci
- v 1.stol.pr.n.št. tudi nekateri Viniški vplivi v nakitu

- + fibule
- + in pasovi z ulitimi sponami

VINIŠKA SKUPNOST

- mešanje Keltske in Japodske ženske noše
- to se kaže tu:
 - + najizraziteje: fibule, na žičnatem loku namesto jagod odlomek Keltske steklene zapestnice
 - + keltske fibule
 - + steklen nakit
 - + bronasti sklepanci
 - + bronaste fibule z orehastim lokom (priljubljene v Vinici)
 - po zgledu keltskih orehastih nanožnic
 - + fibule z jagodami na loku (po japodskem vzoru)
- japodski nakit je posodobljen podedovan nakit iz H. japodske kulture
 - + bronasti pektorali (?sklepanci, okoli pasu) s konjskima glavicama
- pasovi
 - + okovani z bronastimi gumbki
 - + in speti z ulitimi bronastimi sponami
- tudi lokalni slog (poleg japodskega in keltskega)
 - + bronaste igle v obliki pastirskih palic
 - verjetno nosile v lasih
 - zelo pogoste

NOTRANJSKO-KRAŠKA IN IDRIJSKA SKUPNOST

- bistveno se razlikujeta od
 - + mokronoške (odprtost proti srednji Evropi)
 - + in viniške skupnosti (meja med balkanskim in srednjeevropskim svetom)

NOTRANJSKO-KRAŠKA

- popolnoma drugačen prehod kot na Dolenjskem
- dolgo se ohranijo H. oblike
- nove se postopoma uveljavljajo
- NOVOSTI:
 - + deloma keltski nakit
 - fibule
 - steklene jagode (a vseeno prevladajo • fibule in ovratnice s 3 vozli, ki sta noši S-jadranskega območja od Istre do Benečije)
 - keltski sklepanci (tu dobijo novo izvorno podobo)
 - bronasti antropomorfni obeski (dokaz stika s Kolapijani v Pokolpju)

IDRIJSKA

- vpliv S-jadranske noše in noše J-Alpskih dolin)
- se še bolj razlikuje od Keltske noše
 - ni steklenega nakita
 - ni sklepancev
 - del nakita je izdelan po tujih vzorih

Italske fibule (1.stol.pr.n.št.) se pojavijo v mokronoški, notranjsko-kraški in idrijski skupnosti! Seveda tudi lokalne oblike nakita (izpeljane iz tradicionalnega H. nakita).

PREBIVALIŠČA MRTVIH V MLAJŠI ŽELEZNI DOBI

- večinoma **plana z žganimi grobovi**
 - obstaja le nekaj **izjem**
 - + mokronoška s.
 - na 2 grobiščih plani, a skeletni grobovi
 - na parih grobiščih so žgani grobovi vkopani v H. gomile
 - + viniška s. (Vinica)
 - na planih grobiščih žgani in skeletni grobovi
 - na enem grobišču so žgani grobovi vkopani v H. gomile
- plana grobišča z žganimi grobovi so
 - + **novost na Dolenjskem**
 - + ne novost v Z Sloveniji
 - Posočje (skozi celo H. dobo)
 - + Notranjska Slovenija
 - v 8. in 7.stol.pr.n.št. ponekod tudi pokopavali in sežigali,
 - a konec H.dobe tudi tu povsem prevladuje sežiganje (Za Polšno pri Šmihelu pod Nanosom)

DOLENJSKA

- v času prihoda Keltov H. skupnost Dolenjske še vedno pokopava v gomilah nesežgana trupla (kar se je uveljavilo v 7.stol.pr.n.št.)
 - + tudi pri Keltih (Tavriski) v Panonski kotlini se sežiganje uveljavi šele proti koncu 4.stol.pr.n.št., prej pokopavali, kot drugi Kelti

Mokronoška skupnost

- **enoten način pokopa** do poznega 2.stol.pr.n.št. (plana grobišča z žganimi grobovi)
- potem ne več
 - + Z Dolenjska: trupla sežigali, grobove v H. gomile (Magdalenska gora, Dobrava)
 - + V kot prej (plana grobišča z žganimi grobovi)

VZROK: večja moč staroselcev v mokronoških skupnostih

- razmerje med H. in L. grobišči v mokronoški skupnosti
- pomembno se razlikujeta Dolenjska in Štajerska
 - + štajerska: latenska grobišča niso blizu H.
 - + dolenjska: lat. grobišča so v neposredni bližini H. (ali žgani grobovi celo vkopani vanje)
 - podobno tudi v viniških, notranjsko-kraških in idrijskih skupnostih
- grobišča se nahajajo:
 - + na rečnih terasah
 - + grebenih
 - + vznožjih

- žgani grobovi mokronoške skupine
 - +grobne jame
 - različnih velikosti in oblik
 - okrogle
 - ovalne
 - pravokotne
 - različne globine
- kosti večinoma
 - + kupček kosti na dnu grobne jame
 - + ali v glineni žari
- kovinski in stekleni predmeti
 - + železno orožje bolje ohranjeno zažgano
 - + steklene zapetnice in nanožnice z velikimi orehi so se stopile, neohranjene
 - + bronaste fibule dobro ohranjene
- ponavadi pokopani
 - + 1 oseba
 - + 2 osebi
 - + ali več oseb
- ločevanje
 - + moški grobovi
 - + ženski grobovi
 - + otroški grobovi
 - + izjeme (pokopavanje glede na spol, posebej)
- ponekod so pokopavali še po rimski zasedbi
 - + Beletov vrt v Novem Mestu
 - + dovolili pokopavanje na starih grobiščih (čeprav so prebivalce preselili)

(IDRIJSKA IN NOTRANJSKO-KRAŠKA)

- idrijska ponavadi plast žganine s sežganimi kostmi
- pogosto pokriti s kamnitimi ploščami
- ali pa ima grobna jama celo obliko kamnite skrinje

KELTI IN KELTIZIRANI STAROSELCI V MIRNSKI DOLINI

- 1885 (Pečnik) prelomno odkritje; do zdaj domnevali, da je H. doba trajala do rimske zasedbe
- železnodobna najdišča na dolomitnem grebenu
- železnodobno naselje se je nahajalo na Križnem vrhu
 - + zgrajeno v 8.stol.pr.n.št.
 - + ni bilo obdano z obzidjem
 - + opazen umeten rob in več umetnih teras
 - + tu stale hiše iz pokončnih brun, prepleta in z ilovnatim ometom
 - + najmlajše hiše uničene v požaru 1.stol.pr.n.št.
- od Križnega vrha proti S se zvrščajo grobišča
 - + 2 latenski grobišči
 - + halštatske gomile
 - pri zadnjih dveh žgani in skeletni grobovi iz H.dobe
 - + njiva s preko 100 grobovi
 - + Božji grob z več 100 grobovi

Latenski grobovi

- malo (30)
- grobne jame
 - + ozke luknje
 - + 0,25m premera in 0,50m globine
- na dnu sežgane in oprane kosti
- posute z dolomitnim peskom
- dodatki:
 - m + večinoma meči v nožnicah
 - + ob mečih tudi merjaščev čekan
 - + uvite ali rahlo ukrivljene sulične osti
 - + težke pasne verige
 - + noži
 - + ščitne grbe
 - ž + fibule
 - + lahke pasne verige
 - + bronaste zapestnice
 - + nanožnice
 - + steklene zapestnice
 - + tudi šivanka
- etnična pripadnost
 - + večina gradiva izrazito keltskega
 - + a tudi predmeti, ki jih poznajo le V Kelti (povezanost s Panonsko ktlino)
 - + tudi izrazito mokronoške lastnosti
 - + in tudi povsem H. lastnosti

RAZLAGA:

- + verjetno tu niso le priseljeni Kelti (Tavriski): lega grobišč v bližini H.

- + staroselci zelo hitro sprejeli novosti
- + razmerje med njimi je neznano

POSLEDNJE POČIVALIŠČE OB VZNOŽJU GORJANCEV (MIHOVO)

- 1898 odkrili več 10 žganih rimskih grobov
 - + v nekaterih še orožje, tudi 2 meča (ohranjanje starih pogrebnih običajev v grobovih domačinov)
 - + v enem cela amfora, postavljena pokonci
 - bila polna vina, cenjeno pri Keltih
 - takšne tudi v grobovih priseljencev iz Italije (Emona), le brez pokrova
- 1899 kasneje odkrili novo grobišče
 - + grobovi iz rimske dobe
 - + H. grobovi (maloštevilni in običajni)
 - + Latenski grobovi
- grobovi bojevnikov z orožjem
- grobovi žensk s peštrim nakitom
- izkopavali do 1903
- 400 grobov na 5 parcelah
- ni ohranjenih okostij (kislilovnata zemlja)
- le ostanki zob
- najstarejši H. grobovi so iz 7.stol., najmlajši iz 4.stol.pr.n.št.
 - + ne odražajo velikega bogastva
 - + ž: fibule, ogrlice, obročast nakit
 - + m: bojne sekire in sulične osti, nekateri grobovi pravokotno pasno spono in fibulo
 - + obojim tudi lončene posode s hrano in pijačo

Latenski grobovi

- prva desetletja po naselitvi Tavriskov
 - + jih skoraj ni
 - + 2 keltski čeladi, morda celo starejši (večkrat podedovani)
- druga polovica 3.stol. in 2. stol.pr.n.št.
 - + malo
- pozno 2.stol. in 1.stol.pr.n.št.
 - + najštevilnejši
- večina pridatkov je značilno keltsko mokronoške skupnosti
- le nekaj kosov kaže prisotnost staroselcev
 - + bojne sekire na uho
 - + zapestnice in nanožnice z živalskimi glavicami
- skromni vpliv viniške skupnosti
 - + peščica bronastih predmetov:
 - + fibule
 - + pincete
 - + ena trakasta zapestnica

- mokronoška skupnost se najbolj odraža na Strmcu nad Belo Cerkvijo (morda obstaja celo rodovna povezanost najdišč)
- RAZLOG:
 - + način pokopa
 - poleg žganih tudi skeletni na Mihovem in nad Belo Cerkvijo
 - + zapestnice, nanožnice z živalskimi glavnicami ter ulite bronaste pasne spona pravokotne oblike
 - samo na teh dveh najdiščih
 - + enake fibule
 - + 2 keltski čeladi s figuralno okrašenima naličnicama z enakim motivom (stoječi žerjav)

Mokronoška skupnost 35-33 pr.n.št. pod Rimljani, začnejo sežigati (a še nekaj časa bojovnike pokopavajo z orožjem).

IMENOVALI SO SE PO KOLPI

- Kolapijani = pleme, ki je živelo ob Kolpi
- najpomembnejše najdišče je 300m hrib Šleminc? (blizu Vinice)
 - + vidni so ostanki železnodobnega naselja, a je še neraziskano